

Review of teachers' self-identities under the concept of modern education¹

Montana Pipatpen²

Received: June 3, 2013

Accepted: June 15, 2013

Abstract

This research article which is part of a study on learning and creating teachers' self identities aims to analyze the educational goal that defines a teacher as a practitioner in the educational system, how it affects teachers' self-identities, and how teachers and stakeholders review teachers' self-identities controlled by the concept of modern education. Discourse analysis was conducted to show the knowledge creation process, facts about being teachers, monopoly of knowledge dissemination through educational institutions, and authority in assigning self-identity to students. These are components of being a teacher who can not have freedom in learning and designating their own true self-identities. The findings of the study revealed that education under the idealistic notion of modernization of the country designates teachers' self-identities as the country's modernization focuses on producing people to be the workforce and to be modern with industrial concepts. This reflects the power that oppresses teachers' self-identities in the form of knowledge, institution, and being experts. Therefore, a question to review knowledge, institution, being experts, and being teachers under the concept of modern education has been asked, and it is an important condition leading to knowing the situation, and changing the status of teachers from being people who wait for orders to being the creators of their own self-identities.

Keywords: self-identity, modern education, discourse analysis

¹ Research article that is part of a research report

² Lecturer, Faculty of Education, Thaksin University, E-mail: maymonta@gmail.com

บททวนอัตลักษณ์แห่งตัวตนของครูภายใต้วิถีคิดของการศึกษาศสมัยใหม่¹

มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ²

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่องการเรียนรู้และสร้างสรรค์อัตลักษณ์แห่งตัวตนของครู มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เป้าหมายของการศึกษาซึ่งให้ความหมายต่อครูในฐานะผู้ปฏิบัติการในระบบการศึกษาว่าเป็นอย่างไร ส่งผลต่ออัตลักษณ์แห่งตัวตนของครูอย่างไร และครูรวมถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับการศึกษา มีการทบทวนต่ออัตลักษณ์แห่งตัวตนของครูที่ถูกกำกับด้วยวิถีคิดของการศึกษาศสมัยใหม่อย่างไร โดยอาศัยวิธีวิทยาการวิเคราะห์วาทกรรม เพื่อแสดงถึงกระบวนการสร้างความรู้ ความจริงเกี่ยวกับความเป็นครู การผูกขาดในการเผยแพร่ความรู้ผ่านสถาบันการศึกษา อำนาจในการกำหนดอัตลักษณ์แก่ผู้เรียน ซึ่งเหล่านี้จะเป็นตัวหล่อหลอมความเป็นครูที่มีอำนาจอิสระในการเรียนรู้ และกำหนดอัตลักษณ์แห่งตัวตนของตนเองได้อย่างแท้จริง ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาศภายใต้อุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย เป็นตัวกำหนดอัตลักษณ์แห่งตัวตนของครู ที่มุ่งผลิตคนให้เป็นกำลังแรงงาน ความเป็นคนทันสมัยที่มีโลกทัศน์แบบอุตสาหกรรมเหล่านี้สะท้อนถึงอำนาจที่กดทับต่อตัวตนของครู ซึ่งมาในรูปของความรู้ สถาบัน และความเป็นผู้เชี่ยวชาญ ดังนั้นการตั้งคำถามเพื่อทบทวนต่อ ความรู้ สถาบัน ความเป็นผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ และความเป็นครูภายใต้วิถีคิดการศึกษาศสมัยใหม่ จึงเกิดขึ้นและเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะนำไปสู่การรู้เท่าทันและปรับเปลี่ยนฐานะ ตำแหน่งของครูจากผู้รอคอยการสั่งการไปสู่การเป็นผู้สร้างสรรค์อัตลักษณ์แห่งตัวตนความเป็นครูของตนเอง

คำสำคัญ: อัตลักษณ์แห่งตัวตน การศึกษาศสมัยใหม่ การวิเคราะห์วาทกรรม

¹ บทความวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของรายงานการวิจัย

² อาจารย์ประจำคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ E-mail: maymonta@gmail.com

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปฏิเสรมิได้ว่าเรื่องของการศึกษาล้วนได้รับความสนใจจากสังคมและคนทั่วไปมาหลายยุคหลายสมัย ทั้งนี้เพราะเชื่อว่าการศึกษเป็นทั้งเงื่อนไขและกระบวนการที่จะนำพาผู้ที่เข้าสู่พื้นที่การศึกษานี้ไปสู่ความสำเร็จ การศึกษาที่ถูกคาดหวังในลักษณะนี้ก็คือการศึกษาสมัยใหม่ในแบบแผนของระบบโรงเรียน ซึ่งรัฐได้ให้ความหมายและจัดกระทำให้ผู้ได้รับการศึกษาคือผู้มีการศึกษาที่สามารถใช้วุฒิการศึกษามาใช้เป็นเครื่องมือยกระดับและเลื่อนสถานภาพทางสังคม รวมถึงตำแหน่งในการทำงาน ที่เป็นเช่นนี้เพราะการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ถูกกำหนดให้เป็นกลไกสำคัญสำหรับการพัฒนาประเทศ โดยได้รับการยอมรับในระดับสากลให้เป็นตัวชี้วัดระดับการพัฒนาของประเทศ

จุดเริ่มต้นของการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญของการพัฒนาประเทศนั้น เริ่มตั้งแต่ พ.ศ.2504 เป็นต้นมา ที่สังคมไทยประกาศชัดให้มีนโยบายพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ซึ่งให้ความสำคัญกับความเติบโตของระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ในการนี้ระบบโรงเรียนจึงถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่ผลิตกำลังคนตามความต้องการของภาคอุตสาหกรรม เนื้อหา สารความรู้ หลักสูตรที่สอนและถ่ายทอดกันในโรงเรียน ล้วนมุ่งเน้นความรู้วิชาการสมัยใหม่ วินัย ทักษะ ทศนคติ รวมถึงอุปกรณ์ เทคโนโลยีที่สอดคล้องกับสังคมอุตสาหกรรม การจัดการเรียนการสอนมุ่งถ่ายทอดความรู้สำเร็จรูปตามแบบอย่างสังคมตะวันตก โดยครูผู้สอนซึ่งเป็นผลผลิตของการศึกษาแผนใหม่ทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอด ส่งผ่านความรู้ไปยังผู้เรียน ทั้งนี้การรับเอาความรู้สำเร็จรูปจากสังคมตะวันตกเพื่อถ่ายทอดให้แก่ผู้เรียนเพราะความเชื่อที่ว่า สังคมตะวันตกได้ชื่อ

ว่าเป็นสังคมแห่งความเจริญและมีการพัฒนาแล้ว การกิจการเร่งของผลิตผู้มีการศึกษาเพื่อทำประโยชน์ให้กับระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมจึงเกิดขึ้นโดยอาศัยการศึกษาในระบบโรงเรียนโดยตรงไปตรงมา

ลักษณะเฉพาะของการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งมุ่งให้ความสำคัญต่อการผลิตกำลังคนเพื่อเป็นแรงงานในสถานประกอบการอุตสาหกรรม โดยนัยนี้สถาบันการศึกษาทั้งโรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัย จึงถูกกำหนดให้ทำหน้าที่เป็นกลไกในการคัดสรรบุคคลเข้าสู่ระบบการศึกษาเพื่อปมเพาะทักษะความชำนาญการซึ่งมีความสอดคล้องกับเป้าหมายหลักของการพัฒนาประเทศ ท้ายที่สุดแล้วผลผลิตของการศึกษาก็จะถูกบรรจุเข้าสู่ระดับชั้นต่างๆ ของสังคมตามระดับของการศึกษาซึ่งประกอบไปด้วยการศึกษาสามระดับ ได้แก่ การศึกษาในระดับสูง หมายถึงการศึกษาระดับอุดมศึกษา มีหน้าที่เตรียมกำลังคนให้มีความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงานและมีความรู้ในระดับมันสมอง การศึกษาระดับกลางหมายถึงระดับมัธยมศึกษา ซึ่งถูกคาดหวังให้มีทักษะเฉพาะในการปฏิบัติงาน ส่วนการศึกษาระดับต้นหรือขั้นแรกเริ่ม หมายถึงระดับประถมศึกษา ที่มุ่งเน้นให้รู้หนังสือ (Adam,1970 : 12)

การศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งมีการกำหนดเป็นระดับขั้นของการเรียน และแต่ละระดับขั้นจะมีความเชื่อมต่อกันเป็นเส้นตรง กล่าวคือ เมื่อเรียนจบชั้นประถมศึกษา ก็จะต้องเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษาในตอนท้าย จึงจะเรียกว่าเป็นผู้สำเร็จการศึกษาขั้นสูง ซึ่งมีโอกาสที่จะเข้าสู่งานอาชีพในสังคมสมัยใหม่ได้ไม่ยากนัก ส่วนอัตราเงินเดือนจากการทำงานนั้นพิจารณาจากระดับของการศึกษา หากสำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา ก็จะได้รับเงินเดือนมากกว่าระดับมัธยมศึกษา และ

ประถมศึกษา การศึกษาในลักษณะนี้จึงเปรียบเสมือนขั้นบันไดให้ปัจเจกบุคคลไต่เต้าขึ้นไปสู่ระดับสูง เพราะนั่นย่อหมายถึง การได้รับค่าตอบแทน สวัสดิการและสถานภาพทางสังคมในระดับสูงเช่นเดียวกัน

ลักษณะของการศึกษาเช่นนี้ซึ่งมิได้มีอิสระจากระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม แม้จะได้แสดงให้เห็นถึงการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ มีประสิทธิภาพ แต่ในปรากฏการณ์จริงปัญหาที่เกิดจากการศึกษาเช่นนี้ได้เกิดขึ้นแล้วในสังคมตะวันตก ซึ่งสะท้อนให้เห็นในรูปของกระแสการต่อต้านระบบโรงเรียนที่มีการวิพากษ์ถึงบทบาทของระบบโรงเรียนที่มีต่อการพัฒนา ทั้งด้านการพัฒนาต่อตัวผู้เรียน ครู และประสิทธิภาพของการจัดการศึกษาในรูปของระบบโรงเรียนมาหลายยุคหลายสมัย ดังเช่น ในยุคของการวิพากษ์การศึกษาแบบตรงไปตรงมา โดยระบบการศึกษาถูกมองว่า นอกจากจะไม่ให้เสรีภาพกับผู้เรียน ครูผู้สอน รวมทั้งสอนในสิ่งที่ไม่มีความจำเป็นต่อชีวิตจริงแล้ว ยังทำให้ผู้เรียนต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก (ไรเมอร์, 2525 : 10) รวมถึงยังเป็นระบบที่สอนให้คนปรับตัวเข้ากับกรอบ กฎเกณฑ์ ที่เป็นมาตรการควบคุมทางสังคม ซึ่งทำให้คนขาดอิสระทางความคิด (อิลลิช, 2537 : 15) ในยุคของการตั้งคำถามต่อเป้าหมายของการศึกษา มีคำถามเชิงวิพากษ์เกิดขึ้นมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่การศึกษาถูกใช้เป็นเครื่องมือสนับสนุนระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ซึ่งกระทำผ่านหลักสูตรวิชาชีพครูที่มุ่งผลิตแรงงานให้มีคุณลักษณะของการเชื่อฟังโดยง่าย และการเป็นแรงงานเช่นนี้เองได้ถูกอธิบายว่าจะนำไปสู่การมีอาชีพและรายได้ที่มั่นคงในอนาคต (Kellner, 2010 : 9-11) ส่วนยุคของการปรับเปลี่ยนการศึกษาเพื่อการรู้เท่าทัน สะท้อนให้เห็น

ข้อเรียกร้องให้การศึกษาและกระบวนการผลิตครูได้กลับมาทบทวนตัวเอง เพื่อปรับเปลี่ยนไปสู่การศึกษาที่ไม่แยกตัวเองออกมาจากบริบทการเรียนรู้ในชีวิตจริง ที่มีความหลากหลายโดยเฉพาะซึ่งกระบวนการเช่นนี้ได้หายไปจากหลักสูตรการเรียนรู้ในปัจจุบันมาอย่างยาวนาน (Barton, 2001 : 848-852) ตัวอย่างที่เห็นชัดของข้อเรียกร้องนี้ได้แก่ ข้อเสนอทักกะแห่งอนาคตใหม่ การศึกษาเพื่อศตวรรษที่ 21 ที่ระบุชัดถึงจุดเปลี่ยนของระบบการศึกษาที่มีนัยถึงการให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับส่วนต่าง ๆ ของสังคม สามารถสร้างสรรค์ความรู้เพื่อการเผชิญและดำรงอยู่ในสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างรู้เท่าทัน (เคน เคย์, วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และ อธิป จิตตฤกษ์ (แปล). 2554 : 39-45)

เมื่อมีการตั้งคำถามต่อการศึกษาในสังคมตะวันตกดังกล่าว ครูผู้ทำหน้าที่ส่งผ่านความรู้ในโรงเรียนก็ถูกตั้งคำถามตามไปด้วย เพราะครูเป็นผลผลิตของการศึกษาที่ถูกกำกับด้วยอุดมการณ์ของการศึกษาทั้งในมิติความรู้และวินัยทางสังคม นอกจากนี้ในการปฏิบัติงานของครูก็ยังคงกำกับควบคุมจากนโยบายของรัฐทั้งทางด้านหลักสูตร การจัดการเรียนการสอน การประเมินผล รวมถึงกฎเกณฑ์ต่างๆ ของระบบโรงเรียนที่ครูต้องยึดถือปฏิบัติ ในแง่นี้ครูจึงเป็นเสมือนผู้รองรับนโยบายคำสั่ง รวมถึงผู้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ นโยบายรัฐโดยไม่จำเป็นต้องตั้งคำถาม

ในสังคมไทยเองก็มีการวิพากษ์เพื่อตั้งคำถามต่อการดำรงอยู่ของครูเช่นเดียวกัน ซึ่งในการตั้งคำถามนี้ก็มิได้มองปัญหาเพียงเฉพาะตัวครูในระดับปัจเจกที่ไม่มีความเกี่ยวข้องกับส่วนอื่นๆ ที่กำกับหรือเป็นเงื่อนไขให้ครูต้องมีสถานภาพเช่นที่ว่านี้ เงื่อนไขที่ถูกวิพากษ์และตั้งคำถาม ได้แก่ เรื่องของ

การศึกษาที่ถูกทำให้เป็นหน้าที่เฉพาะของโรงเรียน และแยกออกมาจากส่วนต่าง ๆ ของสังคม ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2540:94-95) ได้ตั้งคำถามเพื่อชี้ถึงประเด็นปัญหาโดยเริ่มจากการตั้งคำถามว่า การศึกษาเป็นภาระของใคร การสอนเป็นภาระของใคร ทั้งนี้มีข้อเสนอว่าโดยองค์รวมแล้วสถาบันในสังคมหลายสถาบันจะต้องร่วมกันรับผิดชอบในการศึกษา โดยเฉพาะสถาบันครอบครัวหรือบ้านกับวัดและชุมชน ในวงกว้างสื่อมวลชนจนกระทั่งถึงโรงเรียน มีหน้าที่ร่วมกันในการที่จะให้การศึกษาก่อนแก่เด็ก แต่ที่ผ่านมา โรงเรียนถูกกำหนดให้เป็นผู้ชำนาญการพิเศษในการให้การศึกษ ส่วนสถาบันอื่นก็มีความโน้มเอียงที่จะโยนภาระในการให้การศึกษากลับโรงเรียน จึงกลายเป็นว่าโรงเรียนจึงผูกขาดในเรื่องการศึกษา ทั้งนี้ในความเป็นจริงโรงเรียน ครู อาจารย์อาจจะไม่ได้ต้องการที่จะผูกขาดเสียทีเดียว แต่เพราะสังคมนี้โยนภาระให้หรือแนวทางการบริหารประเทศชักนำให้เป็นไปซึ่งหมายถึงความเป็นสังคมอุตสาหกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือเป็นสังคมที่แยกเป็นหน่วยย่อย ในแต่ละหน่วยย่อยจะมีความชำนาญพิเศษเฉพาะด้านของตนเอง ขณะที่ประเทศ รัสเซีย (2553 : 7-9) ได้ตั้งคำถามกับสังคมกรณีขาดแคลนครูดี และโรงเรียนดี ซึ่งเป็นผลมาจากความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับการศึกษาที่พึ่งพิงความรู้สากลจากภายนอก การเอาวิชาในตำราเป็นตัวตั้ง ครูและโรงเรียนจึงไม่มีความเป็นอิสระ และจำเป็นต้องปฏิบัติตามแนวนโยบายทางการศึกษาตามที่รัฐกำหนดจนเป็นความเคยชินเป็นการให้การยอมรับต่อระบบอำนาจผูกขาดจากเบื้องบน กระทั่งวิธีคิดนี้ก็ถูกนำมาใช้กับนักเรียนในฐานะวัตถุผู้รอรับความรู้และการสั่งการจากครูอีกต่อหนึ่ง

ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มีงานวิจัยหลายชิ้นที่สะท้อนให้เห็นพลังอำนาจของการศึกษาที่เข้ามากำกับตัวตนของครูให้กลายเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะในการส่งผ่านความรู้สำเร็จรูปไปยังผู้เรียน เนื่องจากถูกหล่อหลอมโดยความรู้ในแบบแผนศาสตร์การศึกษาจากสถาบันวิชาการสมัยใหม่ รวมถึงค่านิยมความเป็นคนทันสมัย ซึ่งคุณลักษณะความเป็นครูที่ถูกหล่อหลอมจากวิถีคิดการศึกษาสมัยใหม่ ก็จะถูกนำไปใช้กำกับควบคุมร่างกายและกิจกรรมของนักเรียนอย่างเข้มงวดเช่นเดียวกัน (ศรีชัย พรประชาธรรม, 2549 : 120 ; อุษณีย์ ธโนศวรรย์, 2545 : 33-34; มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ, 2555 : 24-26)

นอกจากนี้ในงานศึกษาของ Samuel Bowles และ Herbert Gintis เกี่ยวกับรูปแบบการผลิตซ้ำที่ส่งผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียนพบว่า มีรูปแบบการผลิตซ้ำ 3 ลักษณะ คือ 1) รูปแบบการผลิตซ้ำทางเศรษฐกิจ 2) รูปแบบการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม และ 3) รูปแบบการผลิตซ้ำอำนาจรัฐ (Bowles and Gintis. 1989 อ้างถึงใน อุษณีย์ ธโนศวรรย์ และศรีชัย พรประชาธรรม, 2553 : 242) ซึ่งคำอธิบายนี้สามารถนำมาช่วยมองและอธิบายการก่อรูปอัตลักษณ์แห่งตัวตนของครูที่ถูกกำกับด้วยระบบคิดของการศึกษาในระบบโรงเรียนได้กล่าวคือ

อัตลักษณ์แห่งตัวตนของครูที่ถูกกำกับด้วยรูปแบบการผลิตซ้ำทางเศรษฐกิจ

ในงานของ Samuel Bowles และ Herbert Gintis (1989 อ้างถึงใน อุษณีย์ ธโนศวรรย์ และศรีชัย พรประชาธรรม.2553:242-243) สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับสังคม โดยมีคำถาม 2 ประการ คือ ระบบการศึกษาทำหน้าที่อย่างไรภายในสังคมและโรงเรียน มีอิทธิพลต่อ

อุดมการณ์ บุคลิกภาพและความต้องการของนักเรียนอย่างไร จากงานศึกษานี้สะท้อนถึงคำถามที่เกี่ยวข้องกับความเป็นตัวตนที่เกิดขึ้นมาในระบบโรงเรียน นักทฤษฎีพยายามมองไปที่ความเกี่ยวโยงระหว่างโรงเรียนกับระบบเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจและการครอบงำ ในรายละเอียดงานศึกษานี้มองว่าโรงเรียนผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ในสังคม โดยการผลิตซ้ำจิตสำนึก ลำดับชั้นการบังคับบัญชา การแบ่งงานกันทำ ผ่านความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน มีการจัดลำดับให้กับค่านิยม บรรทัดฐาน และทักษะที่มีการจัดลำดับ ทั้งในโรงเรียนและที่ทำงาน เช่น ความรู้ชนิดใดที่มีสถานภาพสูงหรือต่ำ งานลักษณะใดมีสถานภาพสูงหรือต่ำ

ระบบโรงเรียนถูกสร้างขึ้นมาเพื่อตอกย้ำให้เห็นความสำคัญของความทันสมัย เพราะนับตั้งแต่เศรษฐกิจเริ่มขยายตัวภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นต้นมา หน้าที่หลักของโรงเรียนคือ การผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางการผลิต โรงเรียนเป็นกลไกสำคัญที่ครอบงำอุดมการณ์ของคน โรงเรียนมีกระบวนการทำงานตั้งแต่การควบคุมและบริหาร กิจกรรมของครูจึงถูกแบ่งไปตามชนิดของการควบคุมและบริหาร ซึ่งกิจกรรมมี 2 ประเภท คือ กิจกรรมที่เป็นไปตามนโยบาย (policy-type) และกิจกรรมที่เป็นไปตามระบบราชการ (bureaucratic-type) กิจกรรมที่เกิดจากสองแนวทางนี้ สะท้อนการเป็นตัวแทนของระบบทุนนิยมและมีแนวโน้มไปสู่การจัดการศึกษาเรียนรู้แบบผูกขาด ทั้งทางด้านอุดมการณ์ของหลักสูตร การผลิตครู โครงสร้างเงินเดือน วิธีการสอน การประเมินความสำเร็จในการสอน เป็นต้น ทุกอย่างนี้ถูกสร้างในรูปของกฎระเบียบสำเร็จรูปลงมาจากรัฐ (ศรีชัยพรประชาธรรม, 2547 : 36)

ด้วยเหตุที่รัฐควบคุมโรงเรียนทางด้านนโยบาย จัดการสนับสนุนทรัพยากร คณะครูจึงถูกฝึกฝนให้เป็นผู้รื้อรับนโยบายที่ดี รวมถึงการปฏิบัติตามข้อกำหนดตามนโยบายนั้น นอกจากนี้ครูยังเป็นส่วนสำคัญของการควบคุมนักเรียนโดยกระทำผ่านหลักสูตรแฝง (hidden curriculum) คือการครอบงำมิให้นักเรียนรู้ตัว ด้วยการเชื่อมโยงความรู้เข้ากับหลักสูตร อุดมการณ์ และโครงสร้างเศรษฐกิจ ทั้งนี้โดยอธิบายว่าการทำเช่นนี้จะนำไปสู่ประสิทธิภาพของการศึกษา ความรู้ที่โรงเรียนจัดจึงถูกมองว่ามีความชอบธรรม (Apple, 1979 :35-39)

อัตลักษณ์ของโรงเรียนสมัยใหม่เป็นการสร้างให้โรงเรียนมีลักษณะของการเป็นพื้นที่พิเศษ มีทั้งระบบควบคุมวินัย การลงโทษ มีการจัดการเรียนการสอนโดยอาศัยหลักสูตร ความรู้ที่ถูกส่งมาจากส่วนกลาง โรงเรียนในลักษณะนี้จึงไม่เปิดโอกาสให้ความรู้แบบแผนอื่นปรากฏตัว อัตลักษณ์ของโรงเรียนเช่นนี้เป็นการดำเนินตามตัวแบบประเทศตะวันตก ผลคือ นักเรียนถูกกระทำให้อยู่ในฐานะของผู้รื้อรับความรู้ ส่วนครูนั้นก็ถูกหล่อหลอมให้มีอัตลักษณ์ของผู้รู้ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะ คอยทำหน้าที่ส่งผ่านความรู้สำเร็จรูปไปยังผู้เรียน คล้ายสายพานการผลิตในระบบอุตสาหกรรม รวมถึงการเป็นผู้จัดลำดับความสามารถของนักเรียนเพื่อส่งต่อไปยังพื้นที่การแข่งขันในการเรียนต่อระดับสูง รวมถึงการมีงานทำในตลาดแรงงานอุตสาหกรรมในท้ายที่สุด ครูจึงเป็นส่วนสำคัญของการผลิตซ้ำทางเศรษฐกิจในระบบโรงเรียน

อัตลักษณ์แห่งตัวตนของครูที่ถูกกำกับด้วยรูปแบบการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในช่วงการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ความทันสมัย ซึ่งถูกใช้ในความหมายของการเติบโตทางด้านเศรษฐกิจการ

พัฒนาอุตสาหกรรม และการเจริญเติบโตของภาคเมืองนั้น สเมลเซอร์ นักสังคมวิทยาได้อธิบายเพื่อชี้ให้เห็นถึงการที่วัฒนธรรมทุนนิยมได้ก้าวมาสู่สังคมโดยมองผ่านแนวคิดการจำแนกแจกแจงโครงสร้างสังคม (structural differentiation) (Smelser. 1973, 1976. อ้างถึงใน นภภรณ์ หะวานนท์, 2539 : 33-35) ที่อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยได้แก่ การเปลี่ยนแปลงจากโครงสร้างสังคมที่มีการจำแนกแจกแจงน้อยไปสู่โครงสร้างที่มีการจำแนกแจกแจงที่ซับซ้อน ซึ่งหมายถึงกระบวนการที่หน่วยสังคมซึ่งเดิมเคยทำหน้าที่ต่าง ๆ หลายหน้าที่ (multi-functional role structure) ได้แยกตัวออกไปเป็นหน่วยสังคมหลายๆ หน่วยและแต่ละหน่วยจะมีหน้าที่เฉพาะอย่างมากขึ้น (several more specialized structure) การจำแนกแจกแจงโครงสร้างดังกล่าวเชื่อว่าจะมีผลให้หน่วยต่าง ๆ ของสังคมทำงานมีประสิทธิภาพดีขึ้น โดยที่สังคมจะต้องมีกลไกที่จะทำให้หน่วยสังคมใหม่ที่แยกตัวออกไปนี้สามารถประสานงานกันและทำหน้าที่ได้เหมือนกับหน่วยเดิมและมีประสิทธิภาพสูงกว่า Smelser มองว่าการเปลี่ยนแปลงจากสังคมประเพณีไปสู่สังคมสมัยใหม่นั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในทุกๆ มิติของชีวิตสังคม ได้แก่ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ครอบครัว ระบบค่านิยมและการจัดช่วงชั้นทางสังคม ดังนี้

1) การจำแนกแจกแจงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (differentiation of economic activities) ในสังคมแบบดั้งเดิม (traditional society) กิจกรรมการผลิตจะอยู่ในแวดวงครอบครัวและครัวเรือน ฐานการผลิตจะอยู่ในหมู่บ้าน ตำแหน่งของงานอาชีพจะถูกกำหนดโดยครัวเรือน การแลกเปลี่ยนภายนอกหมู่บ้านมีน้อย ดังนั้นทั้งการผลิตและการบริโภคจะ

ดำรงอยู่ในบริบทสังคมเดียวกัน เงินตรามีอิทธิพลน้อยมาก แต่เมื่อมีการพัฒนาเศรษฐกิจเกิดขึ้น กิจกรรมทางเศรษฐกิจหลายอย่างถูกเคลื่อนย้ายออกจากครอบครัวและหมู่บ้าน ในสังคมเกษตรกรรมการปลูกพืชเพื่อขายก่อให้เกิดการแยกการผลิตออกจากครอบครัว และมีแนวโน้มจะแยกการบริโภคออกจากชุมชนเพราะการผลิตเพื่อตลาดทำให้ผู้ผลิตไม่ทราบว่าคุณสมบัติของตนคือใคร แต่จะขายผลผลิตให้กับพ่อค้าคนกลาง การผลิตแบบอุตสาหกรรมก่อให้เกิดการแยกคนทำงานออกจากทุน รวมทั้งแยกคนทำงานออกจากครอบครัวด้วย ขณะเดียวกันการแลกเปลี่ยนซึ่งเคยกระทำบนพื้นฐานของเครือญาติและชุมชนได้เคลื่อนไปสู่การแลกเปลี่ยนในระบบตลาดมากขึ้น

2) การจำแนกแจกแจงกิจกรรมของครอบครัว การแยกกิจกรรมทางเศรษฐกิจออกจากครอบครัวมีผลให้ครอบครัวสูญเสียหน้าที่ที่สำคัญไปในสังคมประเพณีครอบครัวจะทำหน้าที่ทุกอย่างตั้งแต่การผลิตอาหาร เสื้อผ้า การอบรมสมาชิกใหม่ของสังคมให้รู้จักการประกอบอาชีพ การจัดการเรื่องครอบครัว แต่ในสังคมสมัยใหม่ครอบครัวกลายเป็นหน่วยสังคมที่ทำหน้าที่เฉพาะการผลิตสมาชิกใหม่ การดูแลสมาชิกใหม่ที่ยังช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ รวมทั้งการให้ความรัก ความอบอุ่นและกำลังใจแก่สมาชิกในครอบครัวเท่านั้น หน้าที่ของครอบครัวที่สูญเสียไป ได้แก่ การถ่ายทอดและฝึกอาชีพให้กับสมาชิกในครอบครัว ซึ่งมีส่วนทำให้อำนาจการควบคุมของผู้สูงอายุต่อสมาชิกหนุ่มสาวเริ่มลดน้อยลง คนหนุ่มสาวมีอิสระที่จะกำหนดชีวิตของตนเองในด้านต่างๆ

3) การจำแนกแจกแจงระบบค่านิยม ระบบค่านิยมมีความเกี่ยวพันใกล้ชิดกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมาก Smelser ชี้ให้เห็นว่า

ขณะที่ระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบทุนนิยม ได้เกิดการแยกเรื่องศาสนาออกจากคฤหัสถ์ ซึ่งในส่วนนี้เน้นไปที่การที่คนค่อยๆ ลดความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติเพื่อเป็นหลักตัดสินใจดำเนินชีวิต

4) การจำแนกแจกแจงระบบการจัดช่วงชั้นทางสังคม การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาระบบทุนนิยม มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบการจัดช่วงชั้นทางสังคม กล่าวคือสังคมจะเริ่มเปลี่ยนแปลงจากระบบการใช้สถานภาพที่ติดตัวมาเช่น ตระกูลวงศ์วาน เชื้อชาติ มาเป็นตัวกำหนดการเข้าสู่ตำแหน่งต่าง ๆ ทางสังคม มาสู่การใช้การศึกษาและความสามารถของบุคคลเป็นตัวกำหนดแทน

อย่างไรก็ตามยังมีการอธิบายเพิ่มเติมอีกว่าการจำแนกแจกแจงทางโครงสร้างเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะนำไปสู่ความทันสมัย การที่สังคมสมัยใหม่มีการจำแนกแจกแจงทางโครงสร้างสูง สังคมจำเป็นต้องมีกลไกเพื่อทำหน้าที่ประสานงานหรือบูรณาการ (integration) ให้หน่วยย่อย ๆ ทางสังคมทำงานได้ผลและบรรลุเป้าหมาย การประสานงานหรือการบูรณาการโครงสร้างทางสังคมที่ทำหน้าที่ต่าง ๆ ได้ถูกแยกออกไปทำหน้าที่เฉพาะ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญมากในสังคมสมัยใหม่ ความล้มเหลวหรือความบกพร่องของการประสานงานทำให้เกิดปัญหาและความวุ่นวายอย่างมาก ซึ่ง Smelser เรียกว่า การรบกวนทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงจากสังคมประเพณีไปสู่สังคมสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในทุกระบบและทุกมิติของการดำเนินชีวิตนั้น อีมิล เดอร์ไคม์ (Durkheim, 1893 1964 cited by Ritzer, 1996 : 79-85) ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการแบ่งงานกันทำว่า เป็น

คุณลักษณะสำคัญของสังคมสมัยใหม่และการแบ่งงานกันทำนี้เองที่จะมีผลให้โครงสร้างสังคมมีการแจกแจงสูง ดังนั้น คนจึงมีการทำงานที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจงมากขึ้น สังคมลักษณะนี้เรียกว่ามีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแบบอินทรีย์ (organic solidarity) คือสังคมที่เชื่อมโยงเข้าด้วยกันภายใต้ความต้องการบริการของคนอื่น ๆ ซึ่งเป็นการทำงานที่มองว่าคนมีความแตกต่างกัน ดังนั้นการแบ่งงานก็ย่อมส่งผลให้คนมีงานที่แตกต่างกันด้วย รวมถึงมีความรับผิดชอบที่แตกต่างกัน ภายใต้หลักของความแตกต่างนี้เองจึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกันเพื่อให้เกิดความอยู่รอด ทั้งนี้ เดอร์ไคม์มองว่า ในสังคมลักษณะนี้ การรักษาความเป็นระเบียบวินัยของส่วนรวมเป็นเรื่องสำคัญ จึงจำเป็นต้องอาศัยเรื่องของการศึกษาเพื่อทำหน้าที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมแก่คนในสังคม โดยหน้าที่ของการศึกษา คือ การสร้างนักเรียนที่มีความรับผิดชอบ เชื่อถือได้ ซึ่งก็เท่ากับเป็นการสร้างความมั่นคงให้กับสังคม โดยรัฐเป็นผู้ควบคุมการศึกษาและฝึกคนออกมารับใช้สังคม

ด้วยทัศนะที่มีต่อการศึกษาและโรงเรียนข้างต้น โรงเรียนจึงถูกกำหนดให้ทำหน้าที่ปลูกฝังวัฒนธรรม ค่านิยมที่สนับสนุนการใช้ชีวิตในสังคมอุตสาหกรรม เช่น การแข่งขัน การจัดลำดับคุณค่าบุคคลด้วยระดับการศึกษา การยึดมั่นในกฎ ระเบียบ และที่ส่งเสริมการแข่งขัน เป็นต้น ครูซึ่งถูกกำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม จะทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมนักเรียนผ่านความรู้ กฎ กติกา แบบแผนการใช้ชีวิตในโรงเรียน ขณะเดียวกันครูก็มีการควบคุมตนเองให้ประพฤติปฏิบัติตามกฎ ระเบียบที่แฝงไปด้วยวัฒนธรรมทุนนิยม โดยที่ตัวครูเองก็ไม่

รู้ตัวว่าตกอยู่ภายใต้การครอบงำและควบคุมจากการผลิตซ้ำของวัฒนธรรมทุนนิยม

อัตลักษณ์แห่งตัวตนของครูที่ถูกกำกับด้วยรูปแบบการผลิตซ้ำอำนาจของรัฐ

มีอาจปฏิเสธได้ว่าการจัดการศึกษาที่เกิดขึ้นในสังคมล้วนอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ ทั้งในด้านนโยบาย การสนับสนุนงบประมาณ ทรัพยากร การจัดหากำลังคน ฯลฯ รัฐจึงมีอำนาจที่จะกำกับความคิด ความเชื่อและวิถีดำรงอยู่ของคนผ่านการศึกษาดังวิธีการของรัฐเช่นนี้ กรีมซี (Carnoy, 1984:69-70) เรียกว่า การครองความเป็นเจ้า (hegemony) ซึ่งเป็นการครอบงำที่ดำเนินการในลักษณะการสร้างอุดมการณ์ร่วมที่เป็นตัวแทนของทุกฝ่าย โดยการสอดแทรกอุดมการณ์ผ่านทางหลักศีลธรรม กลุ่มปัญญาชน การเมือง และผลประโยชน์ร่วม เพื่อดึงชนชั้นอื่นๆ ร่วมเป็นพันธมิตรกับชนชั้นปกครอง หรือการเข้าไปกำหนดโลกทัศน์ให้กับทุกฝ่าย โดยโลกทัศน์นี้จะทำหน้าที่ชี้ นำ กำหนดความต้องการผลประโยชน์ของกลุ่มผู้ถูกครอบงำ เพื่อให้มองว่าเป็นเรื่องของความถูกต้องชอบธรรม และก่อให้เกิดความยินยอมและยอมรับการครอบงำนั้นโดยคุณวุฒิ คุณลักษณะของการครอบครองอำนาจความเป็นเจ้านำเสนอนี้แสดงให้เห็นว่า อำนาจที่ใช้เพื่อการครองความเป็นเจ้านี้มีลักษณะที่แตกต่างจากอำนาจในการบีบบังคับโดยทั่วไป ซึ่งอำนาจชนิดนี้มีความแยบยล แอบแฝงภายใต้อุดมการณ์ เพื่อให้เกิดการยินยอมและยอมรับโดยไม่มีข้อสงสัย

อัตลักษณ์ของครูถูกอธิบายว่า เป็นผู้ทำหน้าที่สอนตามหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียน มีสถานภาพเป็นครูที่ถูกนำเข้ามาจากภายนอก (import) เพราะเป็นผู้ที่ถูกหล่อหลอมจาก

สถาบันการศึกษาสมัยใหม่ ทำให้ครูมีอัตลักษณ์ของการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ตามหลักวิชาการที่ถูกกำหนดในรูปของหลักสูตร แบบเรียน เทคนิควิธีการสอน จากกระทรวงศึกษาธิการ (มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ 2547 : 43) ซึ่งก็ได้เป็นเรื่องยากนักสำหรับสังคมการศึกษาสมัยใหม่ที่จะกำหนดให้ครูสอนตามตำราแบบเรียนมาตรฐาน โดยที่ตำราเป็นตัวแทนความรู้ของรัฐ และกระบวนการที่รัฐมีอำนาจในการทำให้ความรู้ที่ผลิตสร้างโดยรัฐมีความชอบธรรม การเลือกความรู้ของโรงเรียนจึงผูกติดกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยนัยนี้การศึกษากลายเป็นสถาบันที่สำคัญที่รัฐพยายามที่จะผลิต ผลิตซ้ำ กระจาย/เผยแพร่ และเปลี่ยนแปลงทรัพยากรเชิงสัญลักษณ์ (symbolic resources) และ ความมีสำนึกของสังคม (consciousness of society) ว่า สัญลักษณ์ใด/ของ กลุ่มใดควรได้รับการถ่ายทอด และหลักการของกลุ่มใดที่ควรได้รับการจัดระเบียบ วางระบบให้ถ่ายทอดความรู้ของรัฐนั้น ผ่านการคัดกรองมาจากคนหลายกลุ่ม รัฐทำหน้าที่หลักในการคัดสรร และทำให้ความรู้นั้นเป็นของทุกคน และมีได้มาจากกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เมื่อความรู้ปรากฏในตำรา ตำราจึงทำการลบที่หายไป (de-locate) ของความรู้และจัดวางที่ทางใหม่ (re-locate) (Apple, 1993 : 68)

จากการเริ่มตั้งคำถามต่อระบบการศึกษา และผลพวงของการศึกษาที่ขยายวงกว้างซึ่งมีผลในการจำกัดขอบเขตความคิด และอำนาจอิสระของผู้ที่อยู่ในระบบซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของสังคม ในอันที่จะคิด กระทำการใด ๆ รวมถึงการดำรงตนในสังคม ทั้งนี้การที่ครูซึ่งเป็นผลพวงส่วนหนึ่งของระบบการศึกษาขณะเดียวกันก็ยังเป็นแกนกลางในการสืบทอดอุดมการณ์ของการศึกษาไปสู่นักเรียนและส่วนต่างๆ ของสังคม ดังนั้นครูจึงมีบทบาทสำคัญที่จะเป็นทั้ง

พลังขับเคลื่อนสังคม พัฒนาเยาวชน พัฒนาระบบ การศึกษาและพัฒนาสังคม หากแต่ในทางกลับกัน การที่ครูซึ่งถูกหล่อหลอมด้วยอุดมการณ์ของ การศึกษาสมัยใหม่ ในการทำหน้าที่ของครู จึงเป็น การผลิตซ้ำหรือต่อยอดอุดมการณ์ของการศึกษา ที่ไม่ ยอมให้ตัวครูได้มีอำนาจอิสระในการกระทำการใดๆ ทางวิชาชีพอย่างแท้จริง

การพิจารณาต่อฐานะและตำแหน่งของครู ซึ่งมิได้มีความเป็นอิสระ แต่ถูกกำกับด้วยนโยบาย และกฎเกณฑ์การศึกษามากมาย ดังนั้นการวิพากษ์ ต่อระบบการศึกษาที่เข้ามากำกับความเป็นตัวตนของ ครู จึงถูกหยาบคายขึ้นมาพิจารณา และเป็นเงื่อนไข ประการสำคัญที่ทำให้หน่วยต่างๆในสังคมได้ย่อน ทบทวนต่อสิ่งที่เรียกว่าการศึกษา และระบบ การศึกษากันอีกครั้งหนึ่ง ดังนั้นในช่วงเวลา กว่า ทศวรรษที่ผ่านมา ในแวดวงวิชาการด้านการศึกษา ได้มีความพยายามที่จะปรับปรุงและพัฒนาระบบ การศึกษาให้มีคุณภาพมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อให้ การศึกษาได้ทำหน้าที่เป็นกลไกในการพัฒนา ศักยภาพของคนในสังคมอย่างสมบูรณ์ โดยอาศัยครู เป็นสื่อกลางที่สำคัญ

ด้วยแนวคิดการให้ความหมายและ ความสำคัญต่อการพัฒนาระบบการศึกษาให้มีความ เชื่อมโยงกับระบบอื่นๆในสังคม ซึ่งในตัวของระบบ การศึกษา ครูได้ถูกกำหนดให้เป็นส่วนสำคัญที่จะต้อง ถูกพัฒนาอย่างเป็นระบบในฐานะวิชาชีพที่มีคุณค่า เพื่อให้เป็นผู้เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และ สามารถพัฒนาตนเองได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายนี้ รัฐจึงกำหนดนโยบาย การพัฒนาระบบการศึกษาและการพัฒนาครูควบคู่ กันไป ดังปรากฏในนโยบายหลายชุด ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่เก้า (พ.ศ. 2545-2549) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ ฉบับที่สิบ (พ.ศ. 2550-2554) แผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบเอ็ด (พ.ศ. 2555-2559) แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับปรับปรุง (พ.ศ. 2552-2559) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545)

อย่างไรก็ตามความพยายามของรัฐในการ พัฒนาระบบการศึกษาและปฏิรูปวิชาชีพครูนั้นไม่ใช่ เรื่องใหม่ หากแต่ได้มีการกระทำการมาอย่าง ต่อเนื่อง โดยล่าสุดในช่วงต้นของการปฏิรูป การศึกษา พ.ศ. 2542 ครูก็ได้ถูกมองและคาดหวังว่า จะเป็นส่วนสำคัญในการนำนโยบายจากการปฏิรูป การศึกษาไปสู่การปฏิบัติทั้งในด้านหลักสูตร การ เรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ แต่จาก รายงานสภาวะการศึกษาไทยต่อประชาชน ปี 2546 (อมรวิรัช นาคทรพร, 2547 : 42-57) สะท้อนให้ เห็นว่าได้ก่อให้เกิดความรู้สึกถึงการมีภาระหนักที่เกิน กว่ากำลังของครู รวมถึงภาระงานปลีกย่อยอีกหลาย อย่างที่ครูถูกกำหนดให้เป็นผู้ดำเนินการหลักตาม ความคาดหวังจากหน่วยงานบังคับบัญชาที่เรียกห้อง ในเรื่องประสิทธิภาพในการจัดการเรียนการสอน ความคาดหวังจากพ่อแม่ ผู้ปกครองในการดูแลบุตร หลาน ความคาดหวังจากหน่วยงานประกันคุณภาพ ที่เรียกห้องระบบรายงานตามตัวบ่งชี้ต่าง ๆ รวมไปถึง กระแสการปฏิรูปการศึกษาที่ครูต้องริเริ่มการสอน แนวใหม่ เป็นต้น

ด้วยภาระงานที่มีรายละเอียดปลีกย่อย และซับซ้อนในตัวเองเหล่านี้ ทำให้ครูจำนวนไม่น้อย เกิดความท้อถอย กังวลและเกิดความเครียด ขณะเดียวกันผู้เรียนซึ่งเป็นผลผลิตของการศึกษาที่ถูก

สร้างสรรค์และพัฒนาโดยครูก็ยังคงอยู่ในภาวะอ่อนแอ มีความทุกข์ทั้งทางด้านปัญญาและจิตวิญญาณ เช่นปัญหาการเข้าใจลัทธิและวัฒนธรรม การใกล้ชิดและใช้สื่อไปในทางเสื่อมเสียและรุนแรง การดำรงอยู่ท่ามกลางสังคมที่เต็มไปด้วยสิ่งเสียดสี อาชญากรรมและความรุนแรงทางเพศ นอกจากนี้ยังมีเด็กไทยอีกหลายกลุ่มที่อยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการถูกละเมิดสิทธิ

หัวใจสำคัญของบทความวิจัยนี้ มองว่าแม้รัฐจะได้แสดงเจตจำนงที่จะปฏิรูปวิธีคิดของการศึกษาและความเป็นครูที่เอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ เพื่อผลของการพัฒนาเยาวชนไทยยุคใหม่ให้มีลักษณะของผู้ที่สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง มีความสามารถในการคิด วิเคราะห์ มีจิตสาธารณะ รวมถึงดำรงตนในสังคมบนฐานคุณธรรมและจริยธรรม โดยการกำหนดข้อเสนอนโยบายและแนวทางปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่อง หากแต่ตราบไต่ที่ตัวนโยบายยังถูกนิยาม ให้ความหมายในฐานระเบียบกฎเกณฑ์ที่ครูจะต้องยึดถือปฏิบัติเพื่อรอคอยการตรวจสอบอย่างเคร่งครัดแล้ว ครูก็จะถูกให้ความหมายจากระบบการศึกษาซึ่งมีผลโดยตรงต่อการมองเห็นตนเองของครูในเวลาเดียวกันว่า ตนเองเป็นเพียงเครื่องมือเชิงปฏิบัติของระบบการศึกษาแบบสั่งการที่ขาดอำนาจอิสระในอันที่จะจัดการ พัฒนาตนเอง รวมถึงไม่มีพื้นที่ว่างสำหรับตั้งคำถามเพื่อให้เกิดการทบทวนและปรับเปลี่ยนวิธีคิดในการมองการศึกษา สถานภาพของวิชาชีพและศักดิ์ศรีความเป็นครู เมื่อเป็นเช่นนี้ การปฏิรูปการศึกษาและวิชาชีพครู จึงไม่อาจนำไปสู่เกิดการปรับเปลี่ยนวิธีคิด กระบวนการจัดการศึกษา รวมถึงอัตลักษณ์แห่งตัวตนของความเป็นครูในอันที่จะเป็นผู้เอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ พัฒนาตนเอง รวมถึงการพัฒนา

ผู้เรียนให้มีทักษะ ความพร้อมที่จะดำรงตนอยู่ในสังคมอย่างเหมาะสมได้

บทความวิจัยนี้จึงมุ่งวิเคราะห์เพื่อสืบค้นการเกิดขึ้นของความคิด ความเชื่อ เกี่ยวกับครูหรือวาทกรรมความเป็นครูตามที่สังคมสมัยใหม่คาดหวัง ซึ่งวาทกรรม (discourse) มีนัยถึงระบบและกระบวนการในการสร้าง ผลิต (constitute) อัตลักษณ์ (identity) และความหมาย (significance) ให้ความเป็นครูและสิ่งที่โอบล้อมความเป็นครู ได้แก่ การศึกษา ความรู้ ความจริง อำนาจ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2542 : 3-4) นอกจากนี้วาทกรรมความเป็นครูยังทำหน้าที่ที่ตรึงอัตลักษณ์ทางสังคมของความเป็นครูที่ถูกสร้างขึ้นให้เป็นที่ยอมรับในสังคมวงกว้าง กลายเป็นวาทกรรมหลัก (dominant discourse) ขณะเดียวกันวาทกรรมก็ ทำหน้าที่เก็บกัก ปิดกั้นไม่ให้ความหมายบางอย่างเกิดขึ้น หรือไม่ก็ ทำให้เอกลักษณ์และความหมายบางอย่างเกี่ยวกับความเป็นครูที่ดำรงอยู่แล้วในสังคมเลื่อนหายไปพร้อมๆ กันด้วย

ด้วยการมองความเป็นครูภายใต้แนวคิดวาทกรรม จึงเป็นการเผยให้เห็นกระบวนการสร้างความรู้ ความจริงเกี่ยวกับความเป็นครู จนกระทั่งทำให้สังคมรวมทั้งตัวครูเองไม่เคยตั้งคำถามกับการศึกษา และนโยบายการศึกษาที่กระทบต่อตัวตนของครู ดังนั้นบทความวิจัยนี้ซึ่งให้ความสำคัญกับการตั้งคำถามเพื่อทบทวนต่อความรู้ การศึกษา ความเป็นครู สถาบัน และผู้เชี่ยวชาญตามวิธีคิดการศึกษาสมัยใหม่ เพราะเชื่อว่าจะเป็นการสร้างเงื่อนไขสำคัญให้ครูรู้เท่าทัน และสามารถปรับเปลี่ยนตนเองจากการเป็นผู้รอคอยการสั่งการไปสู่การเป็นผู้สร้างสรรค์และพัฒนาตัวตนของตนเองเพื่อการดำรงอยู่ในสังคมอย่างมีคุณค่าและมีศักดิ์ศรี

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เป้าหมายของการศึกษาว่าให้ความสำคัญกับครูในฐานะผู้ปฏิบัติการอย่างไร การให้ความหมายต่อครูนี้ส่งผลต่ออัตลักษณ์แห่งตัวตนของครูอย่างไร รวมถึงครูและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับการศึกษา มีการทบทวนต่ออัตลักษณ์แห่งตัวตนของครูที่ถูกกำกับด้วยวิธีคิดของการศึกษาสมัยใหม่อย่างไร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเชิงวิพากษ์นี้อาศัยวิธีวิทยาการวิเคราะห์วาทกรรม ซึ่งมองความเป็นครูที่มีความหมายมากกว่าภาษา คำพูด แต่มีภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรม (discursive practice) ซึ่งหมายถึงรวมถึงจารีตปฏิบัติ ความคิด ความเชื่อ คุณค่า และสถาบันต่าง ๆ ในสังคมที่เกี่ยวข้องกับความเป็นครู โดยนัยนี้วาทกรรมถูกสร้างจากความแตกต่างระหว่างสิ่งที่สามารถพูดได้อย่างถูกต้องในช่วงเวลาหนึ่งภายใต้กฎเกณฑ์และตรรกะชุดหนึ่งกับสิ่งที่ถูกพูดอย่างแท้จริง สนามของวาทกรรมในขณะใดขณะหนึ่งก็คือกฎเกณฑ์ว่าด้วยความแตกต่างนี้ ดังนั้นวาทกรรมจึงสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาภายใต้กฎเกณฑ์ที่ชัดเจนชุดหนึ่ง กฎเกณฑ์นี้จะเป็นตัวกำหนดการดำรงอยู่ การเปลี่ยนแปลงหรือการเลื่อนหายไปของสรรพสิ่งที่จะดำเนินควบคู่กับสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่สังคมสร้างขึ้น ทั้งยังมีการสร้างและเปลี่ยนแปลงสิ่งที่ถูกพูดถึงโดยวาทกรรมอีกด้วย (Foucault, 1972 : 63) ซึ่งโดยวิธีวิทยานี้จะช่วยคลี่คลายให้เห็นอำนาจของการศึกษาที่เข้ามากำกับ กัดทับความเป็นครูให้อยู่เพียงขอบเขตที่มีความจำกัดตามที่ระบบการศึกษาอนุญาต กระทั่งทำให้ครูไม่สามารถพัฒนาตัวตนของตนเองอย่างมีอิสระได้

ในวิธีดำเนินการวิจัยได้กำหนดรายละเอียดผู้ให้ข้อมูลหลัก เครื่องมือวิจัย และการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก ใช้วิธีการเลือกตัวอย่างเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) ซึ่งเป็นวิธีการของการวิจัยเชิงคุณภาพ เริ่มต้นจากการเข้าถึงปรากฏการณ์จริงด้วยการสัมภาษณ์ระดับลึกครูและผู้บริหารโรงเรียน จำนวน 34 คน และผู้ที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย อดีตครูและอดีตผู้บริหารโรงเรียน จำนวน 5 คน ผู้ปกครองนักเรียน จำนวน 8 คน และนักเรียน จำนวน 28 คน รวมจำนวน 75 คน ทั้งนี้การสัมภาษณ์ได้ทำไปพร้อมๆกับการสังเกตปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องด้วย การวิเคราะห์ข้อมูลในเบื้องต้นจะกระทำในระหว่างเก็บข้อมูล โดยมีข้อสรุปเบื้องต้นเกี่ยวกับเงื่อนไขที่กำหนดอัตลักษณ์แห่งตัวตนของครูภายใต้อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน รวมถึงกระบวนการสร้างความรู้วิชาการสมัยใหม่ที่กำกับอัตลักษณ์แห่งตัวตนของความเป็นครู ทั้งนี้ข้อสรุปเบื้องต้นจะเป็นตัวกำหนดว่ายังต้องการข้อมูลจากแหล่งใด หรือจากใคร เพื่อนำมาใช้ในการปรับเปลี่ยน หรือยืนยันข้อสรุปที่ได้ในครั้งแรก หรือกล่าวได้ว่า การเลือกตัวอย่างเชิงทฤษฎีอาศัยหลักการหาปรากฏการณ์ทางการศึกษาเกี่ยวกับความเป็นครู ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่แตกต่างไปจากที่ได้ข้อมูลมาแล้ว (negative case) ซึ่งกระบวนการนี้จะดำเนินไปเรื่อยๆจนกว่าข้อเสนอนี้จะได้ถึงจุดอิ่มตัว การเก็บข้อมูลจึงสิ้นสุด กระบวนการเลือกตัวอย่างเชิงทฤษฎีจะช่วยให้ข้อสรุปและข้อเสนอนี้ได้จากการวิจัยมีอำนาจในการอธิบายสูง

นอกจากการสัมภาษณ์ระดับลึกและการสังเกตแล้ว ยังได้มีการรวบรวมข้อมูลจากตัวบท (text) ที่อยู่ในรูปของเอกสารนโยบายการจัดการศึกษา รายงานการวิจัย ซึ่งสะท้อนปรากฏการณ์ของการศึกษา และความเป็นครู ที่ได้รับการยอมรับโดยไม่มีข้อสงสัย ตลอดจนผลที่เกิดขึ้นต่ออัตลักษณ์แห่งตัวตนของครู ซึ่งจะเป็นเงื่อนไขสำคัญให้มีการตั้งคำถามเพื่อทบทวนต่อนโยบายรัฐ ความรู้ สถาบัน ความเป็นผู้เชี่ยวชาญ และความเป็นครูภายใต้อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน

เครื่องมือวิจัย

ในการสัมภาษณ์จะมีแนวคำถามการ 1 สัมภาษณ์เป็นแนวทางสำหรับการพูดคุย คำถามนี้มีลักษณะเป็นหัวข้อการสนทนาที่กว้างๆ และเป็นคำถามปลายเปิด เพื่อให้ผู้วิจัยได้พูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลหลักอย่างไม่เป็นทางการ มีการเปิดประเด็นการสนทนา เพื่อให้การเข้าถึงปรากฏการณ์มีลักษณะเปิดกว้างครอบคลุมประเด็นเป้าหมายของการศึกษาที่มีผลต่อแบบแผนความประพฤติและการดำรงตนของครู อัตลักษณ์แห่งตัวตนของครูภายใต้วิถีคิดของการศึกษาสมัยใหม่หรือการศึกษาในระบบโรงเรียน รวมถึงการวิเคราะห์ ทบทวนต่ออัตลักษณ์แห่งตัวตนของครูซึ่งถูกกำกับด้วยวิถีคิดของการศึกษาดังกล่าว ซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์จะได้แสดงทัศนะทางการศึกษา และความเป็นครูอย่างอิสระ ทั้งนี้แนวคำถามที่กำหนดจะไม่ยึดติดอยู่กับแนวคิดที่ผู้วิจัยมีอยู่ล่วงหน้า การสัมภาษณ์แต่ละครั้งมีช่วงเวลาแตกต่างกัน แต่โดยทั่วไปจะใช้เวลาประมาณ 60-90 นาที หรือในบางกรณีจะต้องขอสนทนาพูดคุยหลาย ๆ ครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักแต่ละรายที่ต้องการถ่ายทอดให้แก่ผู้วิจัย ในการสัมภาษณ์ทุกครั้งจะมีการบันทึกเทปการสัมภาษณ์ เพื่อนำเทปนั้นมาถอดความ

แบบคำต่อคำ และพิมพ์บทสัมภาษณ์ทั้งหมด ซึ่งบทสัมภาษณ์นี้จะใช้ในการวิเคราะห์ และตีความอย่างละเอียดตามประเด็นที่ศึกษา

นอกจากการสัมภาษณ์ระดับลึกผู้ให้ข้อมูลหลักแล้ว ยังอาศัยการจัดกลุ่มสนทนา (focus group discussion) กลุ่มครู และกลุ่มนักเรียน ซึ่งเป็นวิธีการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงวิถีคิด การมองปรากฏการณ์ทางการศึกษา และความเป็นครู ซึ่งกลุ่มสนทนาแต่ละกลุ่มประกอบด้วยผู้ร่วมสนทนา 7-10 คน ซึ่งมีการเชิญมาพูดคุยตามประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษา ในการดำเนินการสนทนาจะมีผู้นำการสนทนาเป็นผู้จุดประเด็นการสนทนาในหัวข้อต่าง ๆ พร้อมทั้งกระตุ้นให้ผู้ร่วมสนทนาพูดคุย แสดงทัศนะตนเองอย่างเต็มที่ ทั้งนี้ผู้ที่ได้รับเชิญมาร่วมสนทนาในแต่ละกลุ่มจะมีประสบการณ์ที่คล้ายคลึงกัน เพื่อให้ผู้ร่วมสนทนา มีความสบายใจที่จะพูดคุยทัศนะของตน ซึ่งบรรยากาศของการจัดกลุ่มสนทนาจะอาศัยพลวัตของกลุ่มเป็นตัวกระตุ้นให้แสดงความคิดเห็น ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกและจัดกลุ่มสนทนาจะนำมาประกอบกันเพื่อวิเคราะห์ตีความให้เกิดความเข้าใจในประเด็นที่ศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้หลักการวิเคราะห์และตีความข้อมูล โดยการทำความเข้าใจกับเป้าหมายของการศึกษาทั้งภาพที่ปรากฏเบื้องหน้าและอุดมการณ์ที่กำกับอยู่เบื้องหลัง รวมถึงการเชื่อมโยงไปสู่ประเด็นการกีดกันของตัวอุดมการณ์ทางการศึกษาต่ออัตลักษณ์แห่งตัวตนของครูและผลที่เกิดขึ้น ตลอดจนการทบทวนต่อปัญหาเชิงอัตลักษณ์แห่งตัวตนของครูภายใต้อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน และนำมาสรุปเป็นมโนทัศน์

(concept) โดยมโนทัศน์แต่ละเรื่องจะเป็นการเชื่อมโยงปรากฏการณ์ทางการศึกษาและความเป็นครูที่มีความหลากหลาย แต่มีความหมายอยู่ในเรื่องเดียวกัน จากนั้นจึงเชื่อมโยงมโนทัศน์ที่ได้ออกมาเป็นข้อสรุปของผลการวิเคราะห์

ผลการวิจัย

บทความวิจัยนี้มีการวิเคราะห์ข้อมูลสามส่วน ได้แก่ การศึกษาภายใต้อุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยในฐานะเงื่อนไขที่กำหนดอัตลักษณ์แห่งตัวตนของครู ความรู้วิชาการสมัยใหม่และความเป็นครูที่สังคมอุตสาหกรรมต้องการ และการทบทวนต่ออัตลักษณ์แห่งตัวตนของครู ผลการวิเคราะห์มีดังนี้

การศึกษาภายใต้อุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยในฐานะเงื่อนไขที่กำหนดอัตลักษณ์แห่งตัวตนของครู

ปฏิเสธมิได้ว่า ในความเป็นจริงแล้ว แผนพัฒนาการศึกษาได้ถูกผนวกไว้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทุกฉบับ ปรากฏการณ์เช่นนี้ย่อมอธิบายได้ว่า อุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่มุ่งพัฒนาให้เกิดความเจริญเติบโตแก่ระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ได้ถูกกำหนดเป็นกรอบใหญ่สำหรับกำกับเป้าหมาย และกระบวนการจัดการศึกษาโดยตรง ดังนั้นหากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับใด ต้องการแสดงจุดเน้นเฉพาะเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง การศึกษาย่อมที่จะทำหน้าที่สนองตอบต่อจุดเน้นของการพัฒนานั้นในเวลาเดียวกัน

ด้วยเหตุนี้ การศึกษา จึงถูกทำให้มีความสำคัญเหนือชีวิตคน ครูจึงถูกจัดระเบียบให้ดำรง

อยู่ในฐานะผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งจะทำหน้าที่ให้ความรู้ถ่ายทอดความรู้แก่ผู้เรียน ในแง่นี้ครูจึงเป็นเสมือนผู้ดูแล ผู้คุมครอง และกำกับวิถีทางสังคมของผู้เรียน เพื่อกำหนดและควบคุมให้เป็นไปตามเจตจำนงของการศึกษา การพัฒนาระบบผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งหมายถึงครูนั้นไม่ได้มีผลในเชิงการครอบงำเพียงอย่างเดียว แต่มีผลทำให้นักเรียนต้องตกอยู่ในภาวะพึ่งพิงคนอื่น ขณะเดียวกันครูก็ยังคงพึ่งพิงผู้มีอำนาจในการผลิตสร้างความรู้และกำหนดเป้าหมายหลักของการศึกษา อัตลักษณ์แห่งตัวตนของครูจึงมิได้เป็นไปโดยธรรมชาติ แต่ถูกผลิตซ้ำจากปฏิบัติการแห่งอำนาจของผู้เชี่ยวชาญเบื้องบน และการกระทำตนของครูในฐานะผู้เชี่ยวชาญในระดับปฏิบัติการ ซึ่งเป็นตัวแทนของระบบทุนนิยมในการจัดเตรียมโอกาสทางการศึกษาที่เป็นเลิศ เพื่อพัฒนาความก้าวหน้าให้กับระบบเศรษฐกิจเพียงเท่านั้น

อัตลักษณ์แห่งตัวตนของครูภายใต้อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน จึงมีความผูกโยงอยู่กับวิถีคิดหลักของการศึกษา สองประการ ได้แก่ ประการแรก อัตลักษณ์แห่งตัวตนของครูที่ถูกผูกโยงกับการสร้างกำลังคน ซึ่งหมายถึง ครูต้องทำหน้าที่เป็นผู้ผลิตกำลังคนที่มีความรู้ ความสามารถตามที่ตลาดแรงงานอุตสาหกรรมต้องการ ซึ่งเป็นหลักคิดทางเศรษฐศาสตร์ กระบวนการผลิตกำลังคนลักษณะนี้ล้วนถูกกำหนดในรูปแบบของแนวนโยบายการพัฒนาประเทศที่ได้กำหนดไว้ล่วงหน้าแล้วว่าในแต่ละปีต้องการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับใด และรูปแบบของกำลังแรงงานในลักษณะใด ที่จะนำพาให้บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจได้ ระบบการศึกษาจึงต้องทำหน้าที่ผลิตสร้างกำลังคนตามจำนวนและข้อกำหนดเฉพาะที่สอดคล้องกับความต้องการกำลังแรงงานของประเทศ ในแง่นี้ครูจึงทำ

หน้าที่ตามนโยบายและข้อกำหนดของรัฐที่มีการระบุไว้ในแผนและนโยบายการศึกษาแต่ละปี ประการที่สอง อุตลักษณ์แห่งตัวตนของครูกับภารกิจการสร้างความเป็นคนทันสมัย หมายถึงการที่ครูถูกกำหนดให้ทำหน้าที่หล่อหลอมนักเรียนให้เป็นผู้มีโลกทัศน์แบบอุตสาหกรรม หมายถึง การเป็นผู้มีการวางแผน และเชื่อในสถานการณ์ที่สามารถคาดการณ์ได้ ครูจึงถูกคาดหวังจากผู้ปกครองในอันที่จะต้องสวมบทบาทในการถ่ายทอดความรู้เพื่อให้ผู้เรียนมีความเข้มแข็งทางวิชาการ และสามารถแข่งขันกับนักเรียนในโรงเรียนอื่น ๆ ได้ ความสามารถของครูที่ได้รับการยอมรับจึงได้แก่ การหล่อหลอมให้ผู้เรียนมีทักษะในการยอมรับสิ่งใหม่ ๆ อย่างมีเหตุผล และให้ความสำคัญกับคนโดยมองจากความสามารถในการที่จะทำประโยชน์ให้กับสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่

ลักษณะของความเป็นคนทันสมัยอีกประการหนึ่ง ได้แก่ การให้ความสำคัญกับความยุติธรรมและความมีเกียรติทางสังคม ซึ่งคุณลักษณะของคนทั้งสองส่วนนี้จะถูกผูกโยงกับความสามารถทางวิชาการ กล่าวคือ ในสังคมสมัยใหม่ที่คนในสังคมมักจะยกย่องบุคคลที่มีความสามารถทางวิชาการ ในฐานะผู้ที่จะสามารถสร้างชื่อเสียงให้กับโรงเรียนและครอบครัว ดังนั้น ตำแหน่งสำคัญในการทำกิจกรรมของโรงเรียนก็มักจะเป็นของผู้ที่มีความสามารถสูงในทางวิชาการเป็นหลัก

หน้าที่ของครูซึ่งถูกกำหนดให้สร้างนักเรียนทันสมัย ย่อมสะท้อนว่า ตัวครูเองก็ย่อมจะต้องถูกผลิตผ่านสถาบันการผลิตครู ซึ่งถูกจำกัดให้อยู่ในความดูแลของรัฐอย่างเข้มงวด ความรู้ที่ครูได้รับจึงถูกขัดเกลาเพื่อสนองตอบและคงไว้ซึ่งอำนาจในการควบคุมที่ส่งผ่านไปถึงหน่วยย่อย ๆ ของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ การควบคุมครูมิได้หยุดอยู่ที่เพียงการ

ใช้ความรู้เข้ามาควบคุมครูเท่านั้น แต่ยังเต็มไปด้วยการถูกตรวจสอบด้วยแนวทางมาตรฐานที่เข้มงวด ครูจึงเสมือนเป็นเพียงส่วนประกอบหนึ่งของเครื่องจักรขนาดใหญ่ที่ทำหน้าที่เพื่อให้ได้ผลผลิตตามที่ได้มีการกำหนดรูปแบบของผลผลิตไว้แล้ว โรงเรียนจึงกลายเป็นสนามการใช้อำนาจถ่ายทอดความรู้ ขณะที่นักเรียนถูกทำให้เป็นผู้รอคอยความรู้ ครูเองก็เป็นผลผลิตของความรู้ที่ถูกกำหนดไว้แล้วเช่นกัน ดังนั้นไม่ว่าครูหรือนักเรียนก็มีฐานะไม่แตกต่างกันนัก จะต่างกันบ้างก็ในเรื่องที่ครูสำเร็จการศึกษาแล้ว ขณะที่นักเรียนกำลังอยู่ในกระบวนการฝึกฝน หากครูกระทำการผิดขั้นตอนก็จะได้รับการลงโทษ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการลดคุณค่าของครูลงให้เป็นเพียงแค่พนักงานประจำเพื่อปฏิบัติงานตามที่มอบหมายเท่านั้น

ความรู้วิชาการสมัยใหม่และความเป็นครูที่สังคมอุตสาหกรรมต้องการ

ความเป็นครูที่ถูกหล่อหลอมภายใต้ศาสตร์หรือวิชาการทางการศึกษา จะถูกให้คำจำกัดความว่าเกี่ยวข้องกับหล่อหลอมผู้เรียนให้มีทักษะความรู้ทางการศึกษา เพื่อประกอบวิชาชีพครู ศึกษานิเทศก์ และบุคลากรทางการศึกษาอื่น ๆ ซึ่งสาขาวิชาการศึกษาในระดับปริญญาตรี ก็จะถูกจัดแยกประเภทเป็นวิชาเอกย่อย ๆ ที่มีลักษณะเป็นความรู้วิชาการเฉพาะอีกหลายวิชาเอก เช่น วิชาเอกภาษาอังกฤษ วิทยาศาสตร์-เคมี วิทยาศาสตร์-ฟิสิกส์ วิทยาศาสตร์-ชีววิทยา เป็นต้น ทั้งนี้ในแต่ละวิชาเอกก็จะมีรายละเอียดปลีกย่อยเฉพาะทางการศึกษา ซึ่งเป็นข้อกำหนดตามกฎเกณฑ์มาตรฐานตามที่ระบบการศึกษากำหนด เช่น บางวิชาเอกผู้เรียนจะต้องเรียนวิชาโท ซึ่งเป็นวิชาที่เป็นส่วนเสริมในอัตราชั่วโมงเรียนที่น้อยกว่า วิชาแกนหลัก ในการเรียนผู้เรียนสามารถคาดการณ์การสำเร็จการศึกษาได้

เพราะระบบการศึกษาได้กำหนดเป็นระเบียบ กฎเกณฑ์เอาไว้แล้ว

สาขาวิชาทางการศึกษาในระดับ บัณฑิตศึกษา จะถูกให้ความหมายว่าเป็นสาขาวิชาที่ มุ่งผลิตผู้เรียนให้มีศักยภาพทางวิชาการ การวิจัยชั้น สูง ดังเช่น สาขาวิชาการบริหารการศึกษา การวัดผล การศึกษา หลักสูตรและการสอน เป็นต้น ทั้งนี้การ สำเร็จการศึกษาในวิชาเอกหรือสาขาวิชาต่าง ๆ ของ ครูที่สอนในโรงเรียน ก็ย่อมที่จะได้รับการอธิบายว่า เป็นผู้รู้เฉพาะทางในสาขานั้น ๆ ซึ่งจะมี ความชอบธรรมในการจัดการเรียนการสอนใน โรงเรียนตามความเชี่ยวชาญเฉพาะ หลักการเช่นนี้ วางอยู่บนฐานคิดของสังคมอุตสาหกรรมที่ให้ความสำคัญกับความรู้เฉพาะทางที่สามารถพิสูจน์ ตรวจสอบได้

การทบทวนอัตลักษณ์แห่งตัวตนของครู

การใช้วิธีวิทยาการวิเคราะห์วาทกรรม เพื่อ เป็นกรอบในการมองอัตลักษณ์แห่งตัวตนของครู ภายใต้วิธีคิดหรืออุดมการณ์ของการศึกษาใน ระบบ โรงเรียน จะทำให้มองเห็นถึงเบื้องลึกของการศึกษา ที่ทำให้ครูต้องยอมรับต่อความรู้ความจริงเกี่ยวกับ ความเป็นครู ซึ่งถูกผลิตสร้างโดยกลุ่มผู้มีอำนาจใน หลายลักษณะ ทั้งการผลิตความรู้วิชาการเกี่ยวกับ การศึกษาและความเป็นครูโดยผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ การผูกขาด ในการเผยแพร่ความรู้ผ่าน สถาบันการศึกษา รวมถึงการกำหนดให้ครูมีฐานะ เป็นผู้รู้ในระดับปฏิบัติเพื่อส่งผ่านความรู้ไปยังผู้เรียน โดยนัยนี้ครูจึงถูกล้อมกรอบด้วยมาตรฐานความรู้และ วินัยทางสังคมของระบบโรงเรียน จึงไม่มีอำนาจ อิสระในอันที่จะเรียนรู้และพัฒนาอัตลักษณ์แห่ง ตัวตนของความเป็นครู แต่ต้องสวมรับอัตลักษณ์แห่ง ตัวตนของความเป็นครูจากภายนอก ซึ่งได้แก่อัต

ลักษณ์ตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งหากครูได้มองเห็นเบื้องหลังของการศึกษาที่กำกับ ตัวตนของครูอยู่เช่นนี้แล้ว ครูก็ย่อมที่จะเชื่อมโยง ความคิดนี้กับเงื่อนไขอื่น ๆ ของการสร้างสรรค์ อัตลักษณ์แห่งตัวตนของครูได้ไม่ยากนัก เงื่อนไขที่ กล่าวถึงนี้ได้แก่ การตั้งคำถามของนักคิดในสังคมไทย เกี่ยวกับการศึกษาและความเป็นครู ตลอดจน ข้อเสนอของรัฐในอันที่จะพัฒนาครูให้สามารถนำพา ผู้เรียนไปสู่วิถีทางการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ได้ อย่างไรก็ตามในการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดเกี่ยวกับ ตัวตนของครูเช่นที่ว่านี้อาจจะไม่จำเป็นต้องอาศัยคน จำนวนมาก หรือการเปลี่ยนแปลงจะต้องมาจาก เบื้องบน หากเชื่อในหลักการที่ว่าอำนาจกระจายอยู่ ในทุกหนแห่ง และการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุดคือ การเปลี่ยนแปลงเชิงวิธีคิด ซึ่งผู้ที่เป็นเจ้าของ ประสบการณ์จริงจะเข้าใจเรื่องราวดังกล่าวซึ่งจะ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้เป็นอย่างดี

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

การมองอัตลักษณ์แห่งตัวตนของครูที่ถูก กำกับด้วยอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน ด้วยวิธีวิทยาการวิเคราะห์วาทกรรม ซึ่งวางอยู่บน กระบวนทัศน์แบบหลังสมัยใหม่ดังที่ปรากฏข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงอำนาจของการศึกษาที่เข้ามาจัด กระทำกับครู จนกระทั่งไม่สามารถพัฒนาตัวตนของ ตนเองได้ ฐานะและตำแหน่งของครูจึงเป็นเพียงวัตถุ ที่รอคอยการสั่งการจากผู้มีอำนาจ การทบทวนอัต ลักษณ์แห่งตัวตนของครูแม้จะเกิดขึ้นไม่ถนัดนัก แต่ก็ สามารถกำหนดสร้างเป็นเงื่อนไขที่พอจะให้เห็นผล ในทางปฏิบัติได้ เงื่อนไขดังกล่าวได้แก่ การวิพากษ์ ของนักคิดที่มีผลต่อความสั่นคลอนของระบบ การศึกษาและวิชาชีพครู และข้อเสนอของรัฐที่มีต่อ

การพัฒนาครูและการสร้างสรรค์สังคม แต่อย่างไรก็ตามแม้เงื่อนไขทั้งสองส่วนนี้จะมีคามคมชัด แต่หากตัวครูเองรวมถึงระบบการศึกษาที่กำกับตัวตนของครูยังคงแข็งตัวและไม่สามารถมองลึกถึงเบื้องหลังของอุดมการณ์การศึกษาในระบบโรงเรียนที่ห่อหุ้มและกำกับตัวตนของครูอยู่อย่างเข้มงวด ก็จะเป็นเรื่องยากต่อการทบทวน

อัตลักษณ์แห่งตัวตนของครู เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแวดวงการศึกษาอย่างจริงจัง

ในยุคสมัยที่การศึกษากำลังถูกท้าทายทั้งในเชิงทฤษฎีและปรากฏการณ์จริงทางสังคม การเกิดขึ้นของแนวคิดการศึกษา คือการเรียนรู้ การสร้างความรู้ที่มีอาจปฏิเสธการมีปฏิสัมพันธ์ของการศึกษากับความเป็นจริงของสังคม ยุคสมัยของการเรียนรู้ การศึกษาและสังคมความรู้จึงถูกทำให้โดดเด่นขึ้นในสังคม ผ่านผลงานวิจัยและงานวิชาการเป็นจำนวนมาก เช่น งานของ จาร์วิส (Jarvis, 2001 : 27-38) ที่สะท้อนว่า นิยามของการศึกษาจำเป็นต้องถูกปรับเปลี่ยนและเชื่อมโยงกับการเรียนรู้โลกกว้างมากกว่าการจำกัดเพียงการทำหน้าที่ผลิตกำลังแรงงานป้อนสู่ภาคอุตสาหกรรม ซึ่งหมายถึงความเปลี่ยนแปลงของการศึกษาในระดับใหญ่ ทั้งในเรื่องกรอบความคิด หลักสูตร เนื้อหาการเรียนการสอน ทฤษฎีทางการศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างครูและนักเรียน แนวความคิดทางการศึกษายุคนี้กำลังเชื้อเชิญและชี้ชวนให้ผู้มีส่วนร่วมทางด้านการศึกษาค้นคว้าพิจารณาทบทวนและวิพากษ์ต่อการศึกษาที่ตนเองกำลังเผชิญ ด้วยแนวทางความท้าทายเช่นนี้ได้ก่อให้เกิดความสั่นคลอนต่อแวดวงการศึกษาหลาย ๆ ระดับ ทั้งในรูปกระแสความคิด รวมถึงการนำเสนอวิธีการจัดการเรียนการสอนในรูปแบบใหม่ ๆ ที่แตกต่างจากกรอบคิดของการศึกษาแบบเดิมที่ถูกตั้ง

คำถาม เช่น ข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ.2552-2561) (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2552 : 10-11) ที่ย้าชัดถึงการมองระบบการศึกษาที่มีอาจแยกออกมาจากระบบต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม ขณะเดียวกันการให้ความสำคัญกับคุณภาพของคนไทยยุคใหม่ที่สามารถเรียนรู้ด้วยตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตได้ถูกทำให้เป็นเงื่อนไขผลักดันให้อัตลักษณ์ของครูถูกปรับเปลี่ยนไปด้วยในฐานะการเป็นผู้เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้หรือแม้แต่กระแสนึกเกี่ยวกับวิสัยทัศน์สำหรับการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 (เจมส์ เบลล์นิกา และรอนแบรนต์, วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และอชิป จิตตฤกษ์ (แปล) : 18-23) ที่ย้าชัดถึงความจำเป็นที่การศึกษาจะต้องเชื่อมโยงกับความต้องการของสังคม รวมทั้งนักเรียนจำเป็นต้องเป็นผู้รู้เท่าทันความเป็นไปของโลกและสังคม ดังนั้นทักษะการคิดเชิงวิพากษ์จึงมีความจำเป็น อย่างไรก็ตามแม้จะไม่สามารถกล่าวถึงทักษะชีวิตอื่นที่จำเป็นแก่นักเรียนได้ทั้งหมด ตามกระแสแนวคิดนี้ แต่การปรับเปลี่ยนกรอบคิดของการศึกษา รวมถึงทักษะความสามารถของตัวนักเรียนที่กล่าวถึงนี้ย่อมเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นว่าอัตลักษณ์แห่งตัวตนของครูได้ถูกท้าทายไปพร้อม ๆ กันกับตัวระบบการศึกษาแล้ว

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติ ในกระบวนการของการศึกษาและความเป็นครู มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ครูจะต้องพิจารณา ตรวจสอบตัวตนของตนเองอย่างสม่ำเสมอ ทั้งจากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับเพื่อนครู การมีปฏิสัมพันธ์กับนักเรียน รวมถึงการเรียนรู้กฎระเบียบ นโยบายทางการศึกษาแบบรอบด้านและรู้เท่าทัน ซึ่งหมายถึงว่าครูจะต้อง

ปฏิบัติงานและปฏิบัติตนในเชิงรุก เพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง ผลพวงก็คือ ความรู้ที่ครูได้จากการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง จะนำไปสู่การทบทวนกฎ ระเบียบ ข้อกำหนดเชิงนโยบาย หรือทำให้นโยบายบางส่วนต้องหันกลับมาองวิถีทางการปฏิบัติงานและการปฏิบัติตนของครูอย่างสร้างสรรค์มากกว่าที่นโยบายจะมาจากทิศทางเดียวคือจากการสั่งการจากเบื้องบน ซึ่งโดยนัยแล้วคือ ฐานะ ตำแหน่งของครูที่เปลี่ยนแปลงไปสู่การเป็นผู้สร้างสรรค์ตัวตนของตนเอง ขณะเดียวกันก็เป็นผู้สร้างสรรค์พัฒนาระบบการศึกษาและสังคมด้วย ครูจึงสามารถดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จุดสำคัญของการวิจัยเชิงวิพากษ์ที่มุ่งตั้งคำถามต่อความรู้ การศึกษาและสถานการณ์ทางสังคม จะช่วยให้มองเห็นในสิ่งที่ไม่เคยเห็น ซึ่งหมายถึงเบื้องหลังของการศึกษา และความเป็นครู ที่มีความเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ทางสังคมอย่างซับซ้อน หรือตั้งคำถามกับสิ่งที่เรามักจะมองข้ามและเชื่อว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดาของสังคม นั่นหมายถึงว่าตัวผู้วิจัยเองก็ย่อมจะต้องมีลักษณะของการเป็นผู้มีส่วนร่วมที่จะเรียนรู้ และรับผิดชอบต่อการศึกษาและความเป็นครูที่เกิดขึ้นจริง ดังนั้นงานวิจัยที่ควรจะได้มีการพิจารณาเพื่อสร้างสรรค์ให้กับระบบการศึกษาและสังคม จึงควรเป็นงานที่มุ่งตั้งคำถามต่อปรากฏการณ์ของการศึกษาในแง่มุมต่างๆที่ไม่ติดยึดอยู่กับองค์ความรู้สากล รวมถึงงานวิจัยที่ให้คุณค่าแก่ผู้ที่เป็นเจ้าของประสบการณ์ เช่น ครูผู้ซึ่งมีประสบการณ์จริงจะได้มีพื้นที่อิสระในการตั้งคำถามต่อวิชาชีพ และสร้างสรรค์ความรู้จากประสบการณ์ของตนเอง เพื่อให้ครูได้มีองค์ความรู้เกี่ยวกับตนเอง และสังคมจะ

ได้มีองค์ความรู้จากโลกและประสบการณ์จริงของคนเป็นครูด้วย

เอกสารอ้างอิง

- เคน เคย์. (2554). “บทเกริ่นนำทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 สำคัญอย่างไร คืออะไร และจำทำสำเร็จได้อย่างไร”, ใน *ทักษะแห่งอนาคตใหม่ การศึกษาเพื่อศตวรรษที่ 21 = 21 st CENTURY SKILLS, Rethinking How Students Learn*. วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และ อธิป จิตตฤกษ์ แปล. กรุงเทพฯ: โอเพ่นเวิลด์.ไชยรัตน์ เจริญสินโอสาร. (2542). *วาทกรรมการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- นภาพรณ์ หะวานนท์. (2539). *เอกสารคำสอนวิชาสังคมวิทยาเพื่อการพัฒนาประเทศ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ประเวศ วะสี. (2553). *ระบบการศึกษาที่แก้ความทุกข์ยากของคนทั้งแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ : ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2540). *การศึกษาพัฒนาการหรือบูรณาการ*. กรุงเทพฯ: พุทธธรรม.
- มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ. (2547). *ปฏิบัติการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน*. ปริญญาานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์. กรุงเทพฯ:บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ. (2555). *พลวัตของการศึกษาในชุมชนไทย*. รายงานการวิจัยที่ได้รับการ

- สนับสนุนจากงบประมาณแผ่นดิน ประจำปี 2552. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ไรเมอร์, เอเวอร์เรทท์. (2525). *โรงเรียนตายแล้ว = School is dead*. ช.เชียวพุ่มพวง แปล กรุงเทพฯ: ปยุตต์.
- ศรีชัย พรประชาธรรม. (2547). *วงศาวทิตยว่าด้วยระบบการศึกษาไทย*. ปริญญาโท สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- _____. (2549). *วงศาวทิตยว่าด้วยระบบการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์นวัตกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2552). *ข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2552-2561)*. กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ.
- อมรวิชัย นาครทรรพ. (2547). *รายงานสภาวะการศึกษาไทยต่อประชาชน ปี 2546: ผ่าปมปฏิรูป*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุษณีย์ ธโนศวรรย์. (2545). *การศึกษาในระบบ: ปฏิบัติการทางอำนาจผ่านความรู้และการสร้างความเป็นอื่นให้กับชุมชนหมู่บ้าน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อุษณีย์ ธโนศวรรย์ และ ศรีชัย ประชาธรรม. (2553). "การศึกษา: มายาการความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม", ใน *ความรุนแรงซ่อน/หาสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- อิลลิช ไอวาน. (2537). *ที่นี่ไม่มีโรงเรียน = Deschooling Society*. สันติ สิงห์ศักดิ์ และสันติสุข โสภณศิริ. แปล. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเด็ก.
- Adams, Don. (1970). *Education and Modernization in Asia*. Massachusetts: Addison Wesley.
- Apple, Michael W. (1979). *Ideology and Curriculum*. London: Routledge and KeganPaul.
- _____. (1993). *Official Knowledge*. London: Routledge.
- Barton, Angela Calabrese. (2001). Capitalism, Critical Pedagogy, and Urban Science Education : An Interview with Peter Mc Laven. *Journal of Research in Science Teaching*, 38(8). 847-859.
- Carnoy, Martin. (1984). *The State and Political Theory*. New Jersey: Princeton University Press.
- Foucault, Michel. (1972). *The Archaeology of Knowledge and The Discourse on Language*. New York: PANTHEON BOOKS.
- Jarvis, Peter. (2001). "The changing educational scene", in *The Age of Learning, education and the knowledge society* edited by Peter Jarvis. pp. 27-38. London: KOGAN PAGE.
- Kellner, Douglas. (2010). *Toward a Critical Theory of Education*. *Taylor & Francis Online*. 9(1) Retrieved August 1, 2013, from <http://www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/>.
- Rizer, George. (1996). *Sociology Theory*. 4th.ed. New York: McGraw-Hill.